

๘๕. จตุปฐกสัมภิตาญาณแห่งอรหัตตจีนาสพ

The Four Analytic Insights of the Worthy One

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2016

ความสำคัญของบทความ

ความต้องการในปรารถนาแห่งปัญญาญาณของการเจริญภาวนากรรมฐานนั้น เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญยิ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานจิตที่ปราศจากนิเวศน์ ความบริสุทธิ์แห่งปัญญาอันยิ่ง คือ ความถูกต้องตามเป็นจริงตาม “กฎธรรมชาติ” ดังเช่น ธรรมลัทธิ-ธรรมนิยาม ๓-ปฏิจกสมุปบาท ๑๒-ไตรลักษณ์ เป็นต้น แต่ความจริงแท้แห่งสังขธรรม คือ “อริยสัจ ๔” ได้แก่ *ทุกขสัจ-สมุทัยสัจ-นิโรธสัจ-มรรคสัจ* นั่นคือ “มรรคญาณ ๔-มรรค ๔” หรือ “โลกุตตรมรรค” อันเป็นผลเกิดจากการปฏิบัติดำเนินตาม “อริยมรรคมีองค์ ๘” แต่อย่างไรก็ตาม ก็ให้คำนึงถึง สภาวะอันถูกต้องแห่งปัญญาญาณที่เป็น “ปัญญาแตกฉาน-ปฐกสัมภิตา ๔” ที่มีบาทฐานมาจากการเจริญอนุปัสสนากรรมฐาน ซึ่งนับเป็นมรรคาที่ทำให้เกิดความคมชัดแห่งอภิปัญญา เพื่อความตรัสรู้ซึ่งสัมโพธิญาณ [อาสวัภษะ-สัมโพธิ] ฉะนั้น ปัญญาญาณในวิปัสสนานั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งยวด อันนำไปสู่ความไพบูลย์ด้วยความหยั่งรู้หยั่งเห็น [ญาณทัสสนะ] ที่อยู่เหนือข้อจำกัดในด้านเวลาและสถานที่ได้อันหนึ่ง *ปัญญาแตกฉาน* คือ คุณบทแห่งอริยบุคคลผู้บรรลู่ถึง “พระอรหันต์-ปฐกสัมภิตาปัตตะ” ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ด้วยวิปัสสนาพลละล้วนๆ อีกทางหนึ่ง เพราะเกิดจากการหมั่นเพียรในการเจริญวิปัสสนาภาวนา จนสามารถบรรลู่ถึง “ปัญญา ๑๐” ได้ เช่น “ปฐกปัญญา” [ความรู้ทั่วถ้วน-สัพพัญญู] คือ *ปัญญาแน่นหนา* หรือ “*หาสปัญญา*” [ทิพยจักขุ-ปัญญาจักขุ] คือ *ปัญญาร่าเริง* ดังนี้ เป็นต้น เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ทั้งหลาย จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วย ปัญญาสามัญ [ไตรจกานวิชา] ๑ ปัญญารู้แจ้ง [วิชา] ๑ ปัญญาคมชัด [อภิปัญญา] ๑ ปัญญาหยั่งรู้ [ญาณ-วิปัสสนาญาณ-ปัญญาญาณ] ๑ ปัญญาเห็นธรรม [ธรรมจักขุ] ๑ ปัญญาตรัสรู้ [สัมโพธิญาณ] ๑ ดังนี้ ปัญญาในวิปัสสนาที่ประกอบด้วยภาวะอันถูกต้อง [อริยมรรค] จึงเป็นองค์ประกอบอันยิ่งที่จะทำให้เข้าถึง “*สัจจภาวะแห่งนิพพาน*” ได้แท้แน่นอน ที่ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องไม่ทอดทิ้งภาวะหน้าที่ในการเจริญปัญญาญาณให้ยิ่งขึ้นไปอย่างสมบูรณ์บริบูรณ์.

บทความที่ ๘๕ ประจำปี ๒๕๕๕ – จตุปฏีสัมภิทาญาณแห่งอรหัตตปัญญา

พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า นั้น ถือเป็นสังฆธรรมแห่งศาสตร์ทั้งหลายในยุคปัจจุบัน เพราะเป็นหลักการแห่งทฤษฎี ที่นักวิชาการทางโลกวิจัยค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ประการสำคัญ องค์ความรู้ต่างๆ คือ “ปัญญา” [Wisdom or Knowledge] ที่เกิดจากการวิวัฒน์พัฒนาทางกระบวนการคิดภายในสมอง ที่เรียกว่า “จิตวิญญาณ” [Spirituality or Consciousness] คือ เจตนาแห่งอกิสังขารที่จะปรังแต่งความคิดตามเหตุปัจจัย โดยแสดงออกเป็น “กรรมภาพ” [ชีวิตสันตติตามยถากรรม] คือ สังขารทั้งหลาย [สังขตะ-สังขตธรรม] ซึ่งเป็นได้ทั้งฝ่ายกุศลธรรม [สัมมาทิฏฐิ] และฝ่ายอกุศลธรรม [มิจฉาทิฏฐิ] ฉะนั้น จิตวิญญาณของปุถุชนส่วนใหญ่ยังคงลี้ด้วยกิเลสตัณหาใหญ่อยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะตื่นหรือนอนหลับอยู่ก็ตามในทางตรงกันข้าม สภาวะแห่งจิตของพระอรหันต์นั้น ย่อมปราศจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย [อาสวัภยญาณ] ด้วยความตรัสรู้โดย “สัมโพธิญาณ” ดีแล้ว นั่นคือ จิตปราศจากนิเวศ [จตุตถฌานกุศลจิต-จิตประภัสสร-ฌาน-ทัตสนะ-วิชชา] และปัญญาปราศจากอคติและวิปลาส [ญาณ-ปัญญาญาณ] ซึ่งเกิดญาณสัมปยุตต์ ที่เรียกว่า “ญาณทัตสนะ” คือ ปัญญาหยั่งรู้เห็นแจ้งรู้จริงด้วย “วิปัสสนาญาณ-ญาณในวิปัสสนา” ทั้งหมด ดังนั้น เกณฑ์มาตรฐานที่ระบุคือความตรัสรู้ [อาสวัภยะ-สัมโพธิ] นั้น จึงวัดได้ด้วย “ปฏีสัมภิตา ๔” [Discrimination] หมายถึง ปัญญาแตกฉาน ได้แก่ (๑) “อตตปฏีสัมภิตา” คือ ปัญญาแตกฉานด้านความหมายแห่งอรรถศาสตร์อันเป็นฝ่ายผล (๒) “สัมมปฏีสัมภิตา” คือ ปัญญาแตกฉานในหลักธรรมแห่งทฤษฎีอันเป็นฝ่ายเหตุ (๓) “นิรุตติปฏีสัมภิตา” คือ ปัญญาแตกฉานด้านภาษาแห่งภาษาศาสตร์ และ (๔) “ปฏิภาณปฏีสัมภิตา” คือ ปัญญาแตกฉานด้านปฏิภาณไหวพริบ อนึ่ง “ปฏีสัมภิตา ๔” นั้น เกิดจากการมโนการกรรมฐานอยู่เนื่องๆ ด้วย “อนุปัสสนา ๗” นั่นคือ ปัญญาญาณที่เกิดต่อเนื่องกันระหว่าง “ทุกขสังข์-สมุทัยสังข์” กับ “มรรคสังข์” (ข้อ ๑-๒-๔ ในอริยสังข์ ๔: ความจริงของพระอริยะ ได้แก่ ทุกข์-สมุทัย-มรรค และ ข้อ ๑-๒-๔ ในกิจในอริยสังข์ ๔: ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้น ในอริยสังข์ 4 แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่ารู้หรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ได้แก่ ปริญญา-ปหานะ-ภาวนา) หรืออีกนัยหนึ่ง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ในระหว่าง ข้อ ๓-๔-๕ ในวิสุทธิ ๗ ได้แก่ (๑) “ทิฏฐิวินุสuthิ” คือ ความหมจดแห่งทิฏฐิ นั่นคือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด จัดเป็นขั้นกำหนดทุกขสังข์ และ (๒) “กัณฑวิตรณวินุสuthิ” คือ ความหมจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ นั่นคือ กำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ ข้อนี้ตรงกับ “ธรรมฐิติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัตสนะ” จัดเป็นขั้นกำหนดสมุทัยสังข์ กับ (๓) “มัคคามัคคญาณทัตสนวินุสuthิ” คือ ความหมจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง คือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณาคลาป จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนดมัคคสังข์ แต่อย่างไรก็ตาม ก็ให้พิจารณาความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่าง “อนุปัสสนา ๗” กับ “ปัญญา ๑๐” ดังนี้

“อนุปัสสนา ๗” หมายถึง การพิจารณาสภาวะธรรมในภาวนากรรมฐานอยู่เนืองๆ โดยมีรากฐานมาจากปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ [อนุปัสสนา ๗: อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา = สัมมสนะ (พิจารณา-มนสิการ)-สัมมสนญาณ] ในธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นสังขตธรรมหรืออสังขตธรรมก็ตามได้แก่

- (๑) “อนิจจานุปัสสนา” คือ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “ชวนปญญา” [ปัญญาเร็ว] ให้บริบูรณ์
- (๒) “ทุกขานุปัสสนา” คือ พิจารณาเห็นสภาพแห่งทุกข์ ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “นิพเพธิกปญญา” [ปัญญาทำลายกิเลส] ให้บริบูรณ์
- (๓) “อนัตตานุปัสสนา” คือ พิจารณาเห็นความไม่มีตัวตน ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “มหาปญญา” [ปัญญามาก] ให้บริบูรณ์
- (๔) “นิพพิทานุปัสสนา” คือ พิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “ติกขปญญา” [ปัญญาคมกล้า] ให้บริบูรณ์
- (๕) “วิราคานุปัสสนา” คือ พิจารณาเห็นความคลายกำหนดในราคะ ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “วิบูลปญญา” [ปัญญากว้างขวาง] ให้บริบูรณ์
- (๖) “นิโรธานุปัสสนา” คือ การพิจารณาเห็นความดับแห่งสมุทัยโดยความเป็นเหตุเกิด ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “คัมภีรปญญา” [ปัญญาลึกซึ้ง] ให้บริบูรณ์
- (๗) “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” คือ พิจารณาความถ่อมมันตังไว้โดยความถ่อมยึดมั่น ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “อัสสามันตปญญา” [ปัญญาไม่ไกล] ให้บริบูรณ์

“ปญญา ๑๐” หมายถึง ปญญาที่เกิดจากการเจริญอนุปัสสนา ได้แก่

- (๑) “ชวนปญญา” คือ **ปญญาเร็ว** โดยเจริญ “อนิจจานุปัสสนา” [เห็นความไม่เที่ยง]
- (๒) “นิพเพธิกปญญา” คือ **ปญญาทำลายกิเลส** โดยเจริญ “ทุกขานุปัสสนา” [เห็นความทุกข์]
- (๓) “มหาปญญา” คือ **ปญญามาก** โดยเจริญ “อนัตตานุปัสสนา” [เห็นความไม่ใช่ตัวตน]
- (๔) “ติกขปญญา” คือ **ปญญาคมกล้า** โดยเจริญ “นิพพิทานุปัสสนา” [หน่ายในกองทุกข์]
- (๕) “วิบูลปญญา” คือ **ปญญากว้างขวาง** โดยเจริญ “วิราคานุปัสสนา” [ดับความกระหายวิญญะ]
- (๖) “คัมภีรปญญา” คือ **ปญญาลึกซึ้ง** โดยเจริญ “นิโรธานุปัสสนา” [ดับกิเลส]
- (๗) “อัสสามันตปญญา” คือ **ปญญาไม่ไกล** โดยเจริญ “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” [สลัดคืน]
- (๘) “ปฏิสัมภิตา ๔” คือ **ปญญาแตกฉาน** โดยเจริญ “อนุปัสสนา ๗” [ปัญญาแตกฉาน-อุเบกขา]
- (๙) “ปูลุปญญา” คือ **ปญญาแน่นหนา** โดยเจริญ “ปญญา ๘” [ความรู้ทั่วถ้วน-สัพพัญญู]
- (๑๐) “หาสปญญา” คือ **ปญญาเร่งเร้า** โดยเจริญ “ปญญา ๙” [ทิพยจักขุ-ปัญญาจักขุ]

นอกจากนี้ ผู้เป็นพระอรหันต์นั้น ก็ย่อมหมายถึง “พหูสูต” นั่นเอง เพราะมีปัญญาอันล้ำเลิศอย่าง ประเสริฐ เห็นความเป็นปราชญ์ทางโลกที่มีปัญญาเป็น “เดรัจฉานวิชา” ที่เป็นปัญญาความรู้ไม่สามารถชัก นำให้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง แต่พระอรหันต์เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วย “วิชาและจรณะ” เป็นสำคัญยิ่ง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้น ล้วนเป็นเรื่องอริยมรรคและอริย ธรรม ไม่ใช่หลักความรู้สามัญทั่วไปตามโลกียคติ [เดรัจฉานวิชา] ฉะนั้น หลักธรรมส่วนใหญ่จึงเป็นการ บรรยายถึงคุณสมบัติของพระอรหันต์เป็นหลัก ที่นอกเหนือจาก โสคาบัน-สกทาคามี-อนาคามี รวมทั้งธรรม สำหรับปุถุชนผู้ครอบครอง เมื่อพุทธมามกะศึกษาพระธรรมนั้น จึงต้องจำแนกแจกธรรมออกเป็นหมวดหมู่ ให้ถูกต้อง เพื่อไม่ให้เกิดสติฟั่นเฟือนไปตามกระแสแห่งโลกธรรม กล่าวโดยสรุป ให้เป็นผู้รู้แจ้งโลกและ ชีวิตตามเป็นจริง ไม่หลงเพลิดเพลิดในโลกทั้งปวงและไม่ปรารถนาในสังขารทั้งปวง นั่นคือ “อุปาทานขันธ ๕” [อุปาทิ] การเข้าใจอย่างถูกต้องดังกล่าวนี้ ย่อมเกิดจาก *สมถะ* [สมถะ-สมาธิ-ฌาน-วิชา = *ความรู้แจ้ง*] กับ *วิปัสสนา* [ญาณ-อภิปัญญา = *ความรู้ชัด*] หรือ *สมถะกับวิปัสสนา-ฌานกับญาณ* และเกิด อารมณ์เบื่อหน่ายสิ้นเชิงในสิ่งปรากฏแต่งแห่งสังขตธรรมด้วยปัญญาเห็นธรรม คือ “นิพพิทาญาณ” หรือ “นิพพิทานุปัสสนาญาณ” (ข้อ ๕ ในวิปัสสนาญาณ ๘) อันทำให้เกิด “ตักขปัญญา” [ปัญญาคมกล้า]

ฉะนั้น “สังขารโลก” คือ สภาวะธรรมทั้งปวงที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัยนั้น ย่อมไม่ใช่ปรารถนา ของพระอรหันต์ทั้งหลาย ความเป็นผู้มีปัญญาแตกฉานของพระอรหันต์นั้น [ผู้มีกิเลสสังโยชน์สิ้นแล้ว] จึง ไม่ใช่สภาวะธรรมที่จะเกิดขึ้นได้ง่ายๆ อันเป็นคุณสมบัติครบถ้วนด้วย “จตุปฏีสัมภิทาญาณ” [ปฏีสัมภิทา ๔] ดังเช่น พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายผู้ทรงอำนาจด้วย “สัตัพัญญาญาณ” [จักขุ ๕] ที่เหนือกว่า “อจฺฉริยบุคคล” ทางโลกิยะทั้งหลาย [เดรัจฉานวิชา = ความรู้ทางโลกตั้งแต่อนุบาลถึงปริญญาเอก] จึงเรียกว่า “พระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” [พระพุทธเจ้า] “อริยบุคคล” ผู้เป็นผลแห่งการปฏิบัติธรรมในพรหมจรรย์นี้ คือ “พระอรหันตชีนาสพ” เท่านั้น อันเป็นยอดปรารถนาสูงสุด ไม่ใช่บุคคลผู้แสดง (๑) *อิทธิปาฏิหาริย์* กับ (๒) *เอตสนาปาฏิหาริย์* เพียงเท่านั้น ยังไม่ประกอบด้วย “ปฏีสัมภิทา ๔” [ปัญญาแตกฉาน] ครบถ้วนแต่ประการ ใด และในที่สุดนั้นอาจชักพาบุคคลอื่นไปสู่ความเสียหายใน “วิบัติ ๔” ได้แก่ *ศีลวิบัติ-อาจารย์วิบัติ-ทิฏฐิ วิบัติ-อาชีวะวิบัติ* แทนที่จะเป็น “พระอรหันต์” ก็กลายเป็น “มนุษย์วิบัติแห่งอสังขี” ดังนั้น สมณะผู้ ประกอบด้วย “ญาณวิปยุตต์แห่งโยนิโสมนสิการสัมปทา” [ปราศจากปัญญาหยั่งรู้ที่ถึงพร้อมแห่งอวิชา] ไม่ควรนับเป็นพระสงฆ์อริยสาวกของพระตถาคตได้เลย เพราะยังเป็นบุคคลผู้ถูกรอบงำด้วยมูลเหตุแห่ง อกุศลธรรมทั้งหลาย ได้แก่ *โลภะ-โทสะ-โมหะ* จิตจึงมี “นิวรรณ-นิวรรณธรรม” ทั้งหลาย [นิวรรณ: *กาม ฉันทะ-พยาบาท-ถีนมิทระ-อุทธัจจกุกกุกจะ-วิจิกิจฉา-อโรตี-อวิชา-อกุศลธรรมทั้งหลาย*] และปัญญา กลายเป็น “มิจจาทิฏฐิ-มิจจาสังกัปปะ” และไม่ใช่ “กัลยาณมิตร” ของสาธุชนควรคบหาเพื่อเป็น “ธรรมิก” [สหายธรรม] อีกต่อไป ฉะนั้น พระอริยสงฆ์จึงเป็นบุคคลผู้มี “สังฆคุณ ๘” ครบสมบูรณ์ดีพร้อมด้วย “ธรรม ไพบูลย์” [ธรรมปีติ] และประกอบด้วยคุณสมบัติของการตรัสรู้สัมโพธิญาณ [โพธิสมภาร] ได้แก่ (๑)

ปัญญา-จตุปฏิสัมภิทาญาณ คือ ความเป็นอรรถนาถแห่งพุทธกิจ และ (๒) กรุณา-โลกนาถ คือ ความเป็นที่พึ่งของผู้อื่น เพราะฉะนั้น การประพฤติปฏิบัติธรรมเหมาะสมแก่ธรรม [ธัมมานุวัตรปฏิบัติ] ด้วยการดำเนินชีวิตตามคลองธรรมของพุทธบริษัทนั้น จึงไม่ใช่การประพฤติปฏิบัติได้ง่าย และรู้ผลได้เร็ว ต้องอาศัยความเพียรความอดทนอดกลั้นอย่างสูง ในการต่อสู้กับอุปสรรคปัญหาต่างๆ อย่างมากมาย และไม่ใช่สักอยากรจะทำอย่างไร ก็จะประสบความสำเร็จได้เร็วและง่ายๆ ในการบรรลุความตรัสรู้ [อาสวัชยะ-สัมโพธิ] ซึ่ง “โลกุตตรธรรม” ทั้งหมด ได้แก่ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ และ โลกุตตรธรรม ๘ เพื่อเข้าถึง “บรมธรรมแห่งพระนิพพาน” นั่นเอง.

